

פרשת ויצא

הרב זאב ויטמן

המקום אשר יבחר ה'

ישראל עם הקדוש ברוך הוא. כמו כן, בסולם יורד השפע הא-לוהי משמיים – שפע המבטא השגחה א-לוהית מיוחדת, ובו עולות הפניות והבקשות של עם ישראל לקדוש ברוך הוא.

חנן פורת זצ"ל הסביר, שהסולם הוא יעקב עצמו. במבט רחב יותר, הסולם הוא כל אדם ואדם. נשמת האדם מגיעה השמימה, אך היא מוצבת ארצה – שוכנת בגוף הגשמי אשר בעפר הארץ יסודו. העליה בסולם מייצגת את התקדמות האדם עצמו, שלב אחר שלב מדרגה אחר מדרגה, להתקרב לקדוש ברוך הוא ולשאוב ממנו את אור החיים והשפע. אולם, העליה היא לצורך ירידה², על מנת להמשיך את אור החיים, הקדושה והשפע על הארץ החומרית ולקדשה ברוח א-להים. זו, מסביר חנן, שליחותו של יעקב ושל זרעו אחריו - לעלות מעלה מעלה על מנת להוריד את השפע הא-להי לעולם החומרי, לחבר את הארץ עם השמים. זו מגמת עם ישראל - לבנות מקדש בעולם החומרי ולהאיר באמצעותו באור ושפע גדול לעולם כולו. "ונברכו בך כל משפחות האדמה" (בראשית י"ב, ג'; כ"ח, י"ד).

חנן פורת מספר, ששנים רבות הוא הגה בפרשנות זו לחלום הסולם. פעם אחת אף הציע אותו לפני מורתו הגדולה, נחמה לייבוביץ ע"ה. נחמה הקשיבה לו בעניין, ולבסוף הביטה בו בעיניה החכמות ואמרה:

"אני אשה זקנה, וכל ימי גדלתי על פירושיהם של רש"י ורמב"ן לחלום הסולם. על כן, קשה לי לקבל עתה פירוש חדש שאינו מצוי במפרשים הקלאסיים... אך אם תמצא פרשנים נוספים המפרשים כמוך נוכל לדון מחדש בעניין"

חנן מספר, שרק לאחר שנחמה הלכה לעולמה הוא זכה ומצא שלושה גדולי עולם הרואים אף הם בסולם משל לאדם – בעל התניא, ר"ח מוולוז'ין והשפת אמת³.

באופן דומה מאוד לפירושו של חנן את חלום הסולם, פירש ישראל אלדד, בספרו "הגיונות מקרא". לדברי אלדד, חלום הסולם הינו אחד החלומות המופלאים והעמוקים ביותר אשר חלם אי פעם אדם עלי אדמות, והם החזון המרכזי והחשוב ביותר של עם ישראל לדורותיו. אלדד רואה בחלום

חלום זה שאין לו פתרון בתורה

בפסיקתא זוטרתא (הוא המדרש המכונה "לקח טוב") לר' טוביה בן אליעזר נאמר לגבי חלום הסולם:

"דע כי כל חלומות מצינו פתרונם, חוץ מן חלום זה שאין לו פתרון בתורה" (בראשית כ"ח, י"ט)

ואכן, בכל החלומות המופיעים במקרא אנו מוצאים את פתרון המראה ומשמעותו בתורה באופן מפורש או נסתר. כך לגבי חלומות יוסף (בראשית פרק ל"ז), כך לגבי חלומות שר המשקים ושר האופים (בראשית פרק מ'), כך לגבי חלומות פרעה (בראשית פרק מ"א), כך לגבי חלומם של חיילי מדין בסיפור גדעון (שופטים פרק ז') וכך לגבי חלומות ספר דניאל (פרק ב').

אפילו חלומו של יעקב עצמו על העקודים נקודים וברודים (בראשית פרק ל"א), המופיע בהמשך הפרשה, פירושו נראה פשוט - להבהיר שהקדוש ברוך הוא הוא זה שהתערב באופן ניסי על מנת שיעקב יקבל את שכרו באופן הראוי לו.

משמעות חלום הסולם

האברבנאל בפירושו אוסף שמונה פירושים מפרשנים שונים לפתרון חלום הסולם, ומקשה על כולם. שניים מהפירושים המפורסמים יותר הם:

1. מעלת ארץ ישראל. המלאכים המלווים את האדם בחוץ לארץ אינם המלאכים המלווים אותו בארץ. במילים אחרות, לארץ ישראל יש מעלה מיוחדת.
1. אימפריות עולות ונופלות. ארבע מלכויות יעלו וישלטו בעולם, וירדו מגדולתן לאחר מכן.

האברבנאל טוען כנגדם, שבפשטות אין כל קשר בין המצב בו נמצא יעקב ובין מראה הסולם. במילים אחרות, לא ברור מדוע ה' מחליט להראות את המראות הללו, המגלים עניינים חשובים, סודות או עתידות - דווקא ליעקב ודווקא בעת הליכתו לחרן.

לאור זאת, מפרש האברבנאל שמראה החלום נועד להרגיע את יעקב. לפי האברבנאל, משמעות החלום היא שברכות אביו יתקיימו בו וברעו ושגניבת דעת אביו לא תביא עליו קללה. כיוון שהברכות של יצחק כללו את הקשר המתמיד עם ה', את ריבוי הזרע ואת ירושת הארץ, מבטיח לו הקדוש ברוך הוא ששלושת המרכיבים הללו יתגשמו. הסולם המוצב ארצה שראשו מגיע השמימה מודיע ליעקב שבמקום ההוא יבנה המקדש, המבטא את הקשר המתמיד של עם

1 "וגדול מרבן שמר" של חנן, שבצניעותו לא אהב שמכנים אותו בתואר "הרב", אף על פי שבוודאי היה ראוי לתואר זה (הרבה לפני רבים אחרים).

2 כפי שנאמר: "והנה מלאכי א-להים עלים וְיָרְדִים בָּהּ" (בראשית כ"ח, י"ב).
3 ציטוטי דבריהם, כמו גם הרחבת הדברים, מובאים בספרו של חנן, "מעט מן האור".

יעקב מבטיח שהוא יבנה במקום את בית המקדש, בית הא- להים, ויעבוד את הא-לוהים על ידי מתן המעשר.

דבריהם היפים והמעצימים של חנן פורת ושל ישראל אלדד, מרחיבים את סוד החיבור בין האדם לא-לוהיו, ומסבירים את תרומתו של החיבור הזה ואת תפקידו של בית המקדש המסייע והמבטא אותו. לפי חנן פורת, המשמעות העמוקה היא שהאדם צריך להתחבר לקדוש ברוך הוא, לזקק את נשמתו ואחר כך לקדש את החומר והעשייה, ולהספיג אותם בקדושה אותה קיבל בטפסו למרומים. כך גם לדברי אלדד, הרואה את חשיבות הקשר והחיבור בין השמים והארץ בחיבור הנחוץ שבין רוח לחומר, חיבור יציב ואיתן לארץ ישראל החומרית וקישור משמעותי לתורה לרוח א-להים. על האדם ועל העם, מרחיב אלדד, להיות בו בזמן גם נטועים בארץ וגם מחוברים לשמים.

מקום המקדש

במידה ואכן זהו פתרון החלום, ובית א-ל היא מקום החיבור בין שמים לארץ, מתבקשת השאלה הבאה: מדוע בית המקדש לא נבנה בבית א-ל? בית א-ל הוא המקום, לפי פירוש זה, אותו ייעד הקדוש ברוך הוא עצמו לבית מקדש, בהראותו ליעקב היכן הוא שער השמים. היש מקום ראוי לבנות את המקדש המחבר בין האדם לא-לוהיו מאשר מקום זה?!

השאלה אף מתחזקת, לאור העובדה שבבית א-ל נבנה מקדש העגלים של ירבעם (מלכים א', י"ב, כ"ה-ל"ג), מקדשם של המתנתקים מהמקדש האמיתי שמקומו בירושלים.

מעיון בדברי רש"י ניתן לראות, ששאלה זו הטרידה אותו. במסגרת דבריו רמוזים שלושה תירוצים על דרך הדרש לשאלת אי מיקום בית המקדש בבית א-ל:

א. התירוץ הראשון - הסולם עמד בשיפוע. כך, אף על פי שיעקב ישן בבית א-ל, מעליו היה רק ראש הסולם, אך מרכז הסולם היה מעל ירושלים⁴.

ב. התירוץ השני - בית א-ל היא ירושלים. בית א-ל המופיע בפרשתנו איננה בית א-ל, אלא היא בעצם ירושלים⁵. ויש המוסיפים שהאבן היא אבן השתיה,

סינתזה, חיבור, בין חיי אברהם המחובר לשמים ובין יצחק המחובר לשדה ולארץ. כאשר יעקב חולם על הסולם המוצב בארץ ומגיע לשמים, הוא **חולם על החיבור בין שמים וארץ**, על האדם השואף לעלות גבוה אך להשאר נטוע ומחובר לארץ, לארץ ישראל. יעקב לא חולם לעלות למעלה תוך כדי התנתקות מהיצירה והעשייה החומרית הארצית, וגם לא שואף להיות מחובר ונטוע עמוק בארץ, בחומר, מבלי לשאוף לעלות גבוה למעלות עליונות של רוח. הדרך הנכונה, מלמד אותנו חלומו של יעקב, היא לדעת את סוד החיבור, את סודו של הסולם המחבר שמים וארץ.

בדבריו אלו, מבקר אלדד את תורת הגלות העולה לשמי שמים בהתעמקות בלימוד התורה ודקדוק בקיום מצוותיה, אך מנותקת מהחיבור לחיי החומר בכלל ולארץ ישראל בפרט. במקביל, מבקר אלדד גם את הציונות המנותקת מהרוח ומהתורה, ציונות המתנכרת לקיום המצוות ורואה את חזות הכל בחיבור לחומר בכלל ולארץ ישראל בפרט.

בית א-ל - שער השמים

כאמור, האברבנאל הסביר שהחלום לימד את יעקב שברכות אביו יתקיימו, ובראשם הברכה לקשר מתמיד עם ה'. ואכן, הדברים עולים בקנה אחד עם פשוטו של מקרא. לפי הסברו של האברבנאל, פתרון החלום מפורש בפסוקים עצמם, בדיוק כפי שמפורשים כל החלומות האחרים במקרא. יעקב שמקיץ משנתו מכריז:

"וַיֵּרָא וַיֹּאמֶר מַה נֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה פִּי אִם בֵּית אֱ-לֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמַיִם" (בראשית כ"ח, י"ז)

מנין לו ליעקב ידיעה שכאן שער השמים? מנין הוא מסיק שזהו בית א-להים? מסתבר, שהתשובה לכך היא שזה **פתרונו של יעקב לחלום הסולם**. סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה מלמד על הקשר והחיבור שבין השמים וארץ, ומלאכי א-להים העולים והיורדים מלמדים שזה "שער השמים" - מכאן עולים ונכנסים לשמים ומכאן יורדים מהשמים לארץ. יעקב מבין ששער השמים, מקום החיבור בין השמים לארץ, הוא המקום המתאים יותר מכל להעמיד את "בית הא-להים", בית שאמור לחבר ולקשר בין האדם לא-לוהיו, לחבר בין שמים ובארץ. בית המקדש הוא המקום בו הקדוש ברוך הוא מדבר ופונה אל האדם, והוא המקום בו האדם מתפלל ועובד את הקדוש ברוך הוא. בקצרה, בית המקדש הוא המקום בו האדם נפגש עם א-לוהיו.

על כן, ממהר יעקב להעמיד במקום מצבה, לקרוא למקום בית א-ל (כלומר, המקום הראוי לביתו של הא-ל) ולנדוד נדר. בנדרו הוא מבטיח, שאם ה' ישמור עליו וישיב אותו בשלום:

"...הָאֲבֵן הַזֹּאת אֲשֶׁר שָׁמַתִּי מִצְבָּה יְהִי בֵּית אֱ-לֹהִים וְכָל אֲשֶׁר תִּתֵּן לִי עֲשֶׂה אֲעֲשֶׂרְנּוּ לָךְ" (בראשית כ"ח, ב).

4 כך כותב רש"י: "הסולם הזה עומד בבאר שבע ואמצע שיפועו מגיע כנגד בית המקדש, שבאר שבע עומד בדרומה של יהודה, וירושלים בצפונה בגבול שבין יהודה ובנימין, ובית אל היה בצפון של נחלת בנימין בגבול שבין בנימין ובין בני יוסף, נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע אמצע שיפועו נגד ירושלים".

5 כך כותב רש"י: "יעקב קראה לירושלים בית אל".

במיקומו על גבול שבט בנימין ושבט אפרים, נחלת יהושע בונה משכן שילה.

שילה היא בית אל!

נראה שניתן לטעון, שהקמת המשכן בשילה היא אכן קיום הדרישה המקורית לבנותו בתחום בית אל. זאת, אם לא נקבל כהנחת יסוד שמדובר בשני מקומות שונים הרחוקים זה מזה - כפי שמזוהות היום שתי הערים, במרחק של כשנים עשר קילומטרים זו מזו.

טענה מפתיעה זו, לפיה בית אל ושילה הינן נקודות ישוב זהות, מקבלת חיזוק מתוך הפסוק בפרשת פלגש בגבעה:

"וַיִּקְמוּ וַיַּעֲלוּ בַּיַּת אֵל וַיִּשְׁאָלוּ בְּאֵלֵהִים וַיֹּאמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי יַעֲלֶה לָּנוּ בַתְּחִלָּה לְמִלְחָמָה עִם בְּנֵי בְנֵימִן וַיֹּאמֶר ה' יְהוָה בַּתְּחִלָּה" (שופטים כ', ח')

אמנם בפסוק נאמר "בית אל", אך באותה התקופה המקום בו שכן המשכן ובו ניתן לשאול בא-להים היה, הרי - שילה! מכאן מסתבר, וכן פרשו הרד"ק והמצודות, ששילה קרויה בית אל. אם בית אל היא מקום אחר מאשר שילה, מדוע הוצא ארון הא-להים משילה והובא לבית אל? יתירה מזאת! כיצד הדבר מופיע כדבר קבוע וידוע ("ושם ארון ברית הא-להים בימים ההם") מבלי שסופר על כך דבר?!

מקור נוסף המעורר ספק בהנחה ששילה רחוקה מבית אל, הוא הזיהוי של חז"ל את שילה בנחלת שבט בנימין, ולא במרכז נחלת שבט אפרים כפי הזיהוי המקובל היום. זאת, על פי אמירתו של רבי שכל המקומות בהן שרתה השכינה - שילה, גבעון וירושלים - היו בנחלת בנימין⁸.

כיוון זה, לפיו שילה הייתה בנחלת בנימין, משתמע (אם כי אין בכך הכרח) מסיפור בני בנימין שנשלחים לחטוף את בנות שילה (שופטים פרק כ"א). ניתן להניח, כי הם נשלחו לחטוף בנות ממקום סמוך ונראה לגבול בנימין.

ולבסוף, כך עולה גם מדבריו של רבי אשתורי הפרחי, בספרו כפתור ופרח. רבי אשתורי הפרחי כותב ששילה שוכנת בגבול בנימין ואפרים, וכאשר הוא מתאר את מסלול הליכתו בארץ הוא כותב (בפרק י"א) "דרום שילה הוא בית אל".

לאור הדברים האחרונים ניתן לטעון שבית אל ושילה קרובות מאוד זו לזו - שתיהן שוכנות על גבול אפרים ובנימין, שילה מעט צפונית לבית אל. כך, הדברים תואמים לתיאורו של רבי אשתורי הפרחי ולמתואר בספר שופטים:

"וַיֹּאמְרוּ הֲנֵה חָג ה' בְּשֵׁלוֹ מִיָּמִים יְמִימָה אֲשֶׁר מִצְפּוֹנָה לְבֵית אֵל מִזְרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ לְמִסְלָה הָעֹלָה מִבֵּית אֵל שְׂכֵמָה וּמִנְּגִבַת לְבֹנָה" (שופטים כ"א, י"ט)

ג. התירוץ השלישי - הר המוריה בא לבית אל. בית אל והר המוריה הן אמנם שני מקומות שונים, אך הר המוריה נעקר ובא לבית אל⁶.

בהתאם לשאלה על בית אל, יש לשאול שאלה נוספת, קשה לא פחות: כידוע, לאחר כניסת בני ישראל לארץ נבנה המשכן בשילה, כפי שנאמר:

"וַיִּקְהָלוּ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁלֵה וַיִּשְׁכְּנוּ שָׁם אֶת אֹהֶל מוֹעֵד" (יהושע י"ח, א')

אם המקום הראוי לבית המקדש הוא ירושלים, מדוע המשכן נבנה בשילה - ואם המקום הראוי לבית המקדש הוא שילה, מדוע הוא הועתק לאחר מכן לירושלים?!

נראה שהיסוד העומד מאחורי הדברים הוא, שבית המקדש חייב להיות צמוד לבית המלך. במילים אחרות, יש קשר הדוק בין בית המלך, המולך על הארץ, ובין בית מלך מלכי המלכים, א-להי השמים. לאור הבנה זו, מובן מדוע בספר מלכים אנו מוצאים שתיאור בניית בית המלך מפורט בהרחבה באמצע הפרקים המתארים את בניית בית המקדש (מלכים א', פרקים ו'-ז').

אם מאמצים יסוד זה, נמצא שבית אל, השוכנת בבנימין, הינה המקום הראוי והמתאים לבית המקדש, שכן שאול, המלך הראשון של ישראל, היה משבט בנימין, ולכאורה היה אמור לבנות את בית המקדש ליד ביתו בבנימין.

בהתאם לכך, כאשר (עקב חטאי שאול) המלוכה עוברת לבית דוד, לשבט יהודה, ובית המקדש נבנה על ידי שלמה, בנו - הרי שבית המקדש מקבל מיקום חדש. מצד אחד, בית המקדש חייב להעתיק את מקומו לנחלת שבט יהודה, מקום המלך, אך מצד שני, על מנת לא להתנתק לגמרי מהמקום המקורי, בנחלת בנימין, נקבע מקומו בירושלים - הנמצאת בגבול בנימין ויהודה⁷.

כמו כן, במאות השנים שעד מלוך מלך בישראל שוכן המשכן בעיר שילה, במרכז נחלת אפרים. זאת, משום שהמנהיג שהכניס את בני ישראל לארץ והקים את המשכן הוא יהושע בן נון משבט אפרים.

אילו המלוכה לא הייתה נעקרת משבט בנימין, ושאל או יורשיו היו בונים את בית המקדש, סביר להניח שהוא אכן היה נבנה במקומו המקורי - בית אל. בית אל, השוכנת בגבול בנימין ואפרים, הייתה מעבר ראוי לנחלת בנימין מבלי להעתיקו לחלוטין מנחלת אפרים בה שכן בתחילה.

אולם, גם לאחר בירור זה יש לבעל הדין להקשות, מדוע מלכתחילה לא נקבע המשכן בבית אל הנמצאת על גבול אפרים ובנימין? מקום זה הינו, כאמור, המקום המקורי והראוי לבניית בית המקדש - כך עולה בחלום יעקב, וכן

8 "כי אתא רב דימי אמר רבי בשלשה מקומות שרתה שכינה על ישראל בשילה ונוב וגבעון ובית עולמים ובכולן לא שרתה אלא בחלק בנימין" (זבחים ק"ח עמוד ב).

6 "שנעקר הר המוריה ובא לכאן, וזהו היא קפיצת הארץ האמורה בחולין (צא עמוד ב), שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל, וזהו יפגע במקום".

7 ראה, לדוגמה, מסכת יומא ו' עמוד ב'.

אם כך, הקמת המשכן בשילה היא מעין הקמת מקום המשכן והמקדש בבית א-ל. לאחר העתקת המלוכה משבט בנימין ליהודה, הועתק המקדש של בית א-ל-שילה שבגבול בנימן ואפרים, אל ירושלים שבגבול בנימן ויהודה.

המקורות והשטח

על מנת ליישב את המקורות הללו עם הגיאוגרפיה והארכיאולוגיה הידועות לנו כיום, ועם הזיהויים המבוססים של בית א-ל ושילה, ניתן להציע מספר הצעות. ניתן לומר שהיו כמה בית א-ל ואף כמה שילה⁹, וכן לומר שמלבד העיר בית א-ל יש גם תחום או מחוז בית א-ל שכוללים בתוכם את העיר שילה, או להיפך, שבמחוז או תחום שילה נכלל גם העיר בית א-ל.

ואכן, בספר כפתור ופרח כותב רבי אשתורי הפרחי:

”דע כי בית אל היו שנים, אחד מהם בית אל סתם, והוא אצל העי, וזה בית אל הוא בחלק בנימין. אבל לוז שקראו יעקב בית אל הוא בחלק אפרים בדרומו, במקום שחולק בינו ובין בנימין”

*****
* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב זאב ויטמן, תשע"ג *
* עורך: אורי יעקב בירן *
*****
* בית המדרש הווירטואלי *
* מיסודו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
* *
* לביטול רישום לשיעור: *
* <http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php> *
*****

---

9 לדוגמא, במקרא אנו מוצאים גם את תאנת שילה (יהושע ט"ז, ו) השוכנת לפי הזיהוי המקובל, כ-12 ק"מ צפונית לשילה.